

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.52>

ОЗНАКИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ ТА ПРАКТИЧНИХ ПІДХОДІВ

Костюк Ю.В.,
*аспірант кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Костюк Ю.В. Ознаки реабілітації осіб з інвалідністю: теоретичне дослідження правових аспектів та практичних підходів.

Стаття присвячена теоретичному дослідженню основних ознак реабілітації осіб з інвалідністю, зокрема правовому регулюванню цього процесу, а також аналізу існуючих підходів до визначення цих ознак у законодавчих актах на національному та міжнародному рівнях. Оскільки ефективність реабілітаційних процесів значною мірою залежить від чіткої ідентифікації основних ознак реабілітації, ці елементи є основою для створення правової бази, яка забезпечує доступність реабілітаційних послуг для осіб з інвалідністю. Крім того, розглядаються соціальні та психологічні аспекти, які суттєво впливають на процес інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство, зокрема через доступ до освітніх, соціальних і медичних послуг. Особливу увагу в статті приділено важливості індивідуалізації реабілітаційних програм для кожної особи з інвалідністю, що забезпечує врахування їхніх індивідуальних потреб, можливостей та обмежень. Також акцентується на необхідності безперервності та комплексності реабілітаційних заходів, включаючи медичну, психологічну, соціальну та професійну допомогу. Стаття також досліджує важливість правозахисного аспекту реабілітації, гарантуючи особам з інвалідністю право на гідне ставлення, конфіденційність та доступ до реабілітаційних послуг, що відповідно до міжнародних стандартів повинні бути доступні всім громадянам. Зокрема, в роботі розглядається ряд ключових ознак реабілітації, таких як трудова реабілітація, професійна підготовка та перепідготовка, адаптація робочих місць та умов праці, а також соціальна реабілітація, яка включає розвиток соціальних навичок і адаптацію осіб з інвалідністю до нормального життя в суспільстві. Особлива увага приділяється психологічній реабілітації, яка допомагає особам з інвалідністю адаптуватися до нових умов життя, подолати стрес, депресію та соціальну ізоляцію. Автори, яких згадує стаття, підкреслюють важливість системного підходу до реабілітації осіб з інвалідністю, що включає не лише медичну і соціальну допомогу, але й професійну підготовку, психологічну підтримку і забезпечення рівних можливостей на ринку праці.

Ключові слова: реабілітація осіб з інвалідністю, правове регулювання, індивідуалізація, соціальна реабілітація, психологічна реабілітація, міжнародне співробітництво, трудова реабілітація, правозахисний аспект, медико-реабілітаційна допомога, професійна підготовка, адаптація робочих місць.

Kostyuk Y.V. Signs of rehabilitation of persons with disabilities: theoretical study of legal aspects and practical approaches.

The article is dedicated to the theoretical study of the main features of rehabilitation for persons with disabilities, particularly its legal regulation, as well as the analysis of existing approaches to defining these features in national and international legislative acts. Since the effectiveness of rehabilitation processes largely depends on the clear identification of the main features, these elements form the foundation for creating a legal framework that ensures the accessibility of rehabilitation services for persons with disabilities. Additionally, the article addresses the social and psychological aspects that significantly impact the integration of persons with disabilities into society, particularly through access to educational, social, and medical services. The article places special emphasis on the importance

of individualizing rehabilitation programs for each person with a disability, which ensures that their specific needs, capabilities, and limitations are taken into account. It also highlights the necessity of continuity and comprehensiveness in rehabilitation measures, including medical, psychological, social, and professional support. The article further examines the importance of the legal protection aspect of rehabilitation, guaranteeing persons with disabilities the right to dignified treatment, confidentiality, and access to rehabilitation services, which, according to international standards, should be available to all citizens. Specifically, the paper discusses a number of key features of rehabilitation, such as labor rehabilitation, professional training and retraining, adaptation of workplaces and working conditions, as well as social rehabilitation, which includes the development of social skills and the adaptation of persons with disabilities to normal life in society. Special attention is given to psychological rehabilitation, which helps persons with disabilities adapt to new living conditions, overcome stress, depression, and social isolation. The authors cited in the article emphasize the importance of a systematic approach to the rehabilitation of persons with disabilities, which includes not only medical and social assistance but also professional training, psychological support, and ensuring equal opportunities in the labor market.

Key words: rehabilitation, persons with disabilities, legal regulation, individualization, psychological rehabilitation, social rehabilitation, labor rehabilitation, professional training.

Постановка проблеми. Реабілітація осіб з інвалідністю є важливим аспектом соціальної політики та правової системи кожної країни. Вона охоплює комплекс заходів, спрямованих на відновлення фізичних, психічних та соціальних функцій людини, а також на її інтеграцію в суспільство. Однак ефективність реабілітаційних процесів безпосередньо залежить від чіткої ідентифікації основних ознак, що визначають ці процеси. Ознаки реабілітації, в свою чергу, забезпечують правову основу для розробки національних програм, нормативно-правових актів і стратегій, що регулюють надання реабілітаційних послуг. Незважаючи на значний обсяг наукових праць, присвячених методам реабілітації та інституціям, що їх здійснюють, питання визначення та правової регламентації ознак реабілітації осіб з інвалідністю залишається недостатньо дослідженим. Саме ці ознаки дозволяють оцінити ефективність реабілітаційних заходів та забезпечити доступність і якість наданих послуг. У цьому контексті важливим є не тільки розгляд соціальних і психологічних аспектів реабілітації, але й визначення правових норм, які гарантують права осіб з інвалідністю в процесі їх відновлення.

Метою цієї статті є теоретичне дослідження основних ознак реабілітації осіб з інвалідністю, зокрема їх правового регулювання, та аналіз існуючих підходів до визначення цих ознак в законодавчих актах національного та міжнародного рівнів. Визначення цих ознак сприятиме розробці більш ефективних механізмів реабілітації та покращенню правового забезпечення осіб з інвалідністю.

Стан опрацювання проблематики. У юридичній літературі зазначена проблематика частково розглядалася у працях таких вчених-юристів, як: В.М. Андрійв, Г.С. Болдарь, Д.А. Гонишнюк, Т.М. Гребенюк, В.В. Чорна, В.Л. Костюк, О.О. Кравченко, В.В. Коць, А.Р. Мацюк, Л.Г. Медведок, В.П. Мельник, Н.О. Мельничук, М.О. Міщук, О.В. Москаленко, М.В. Рибінський, Ю. Песоцька, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, О.І. Процевський, В.О. Процевський, І.О. Сасіна, С.М. Синчук, О.В. Тищенко, Н.М. Хуторян, М.М. Шумило, Л.П. Шумна, Г.І. Чанишева та ін. У розвиток теорії реабілітації осіб з інвалідністю, справедливим є зазначити, що питання забезпечення доступу до реабілітаційних послуг осіб з інвалідністю, а також їх інтеграція в суспільство через призму міжнародних стандартів прав людини, є невід'ємною частиною сучасної стратегії соціального розвитку. Це питання стосується не лише правового регулювання, а й соціальних та психологічних аспектів реабілітації, що дозволяють забезпечити гідні умови життя для осіб з інвалідністю, сприяючи їхній рівноправній участі в усіх сферах життя суспільства. Поглиблене розуміння цих проблем та подальший розвиток законодавчих ініціатив сприятимуть створенню інклюзивного середовища, де кожна людина, незалежно від обмежень, матиме можливість реалізувати свій потенціал та вести повноцінне життя.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи дану проблематику досить важливим слід розглянути думка М. Білера, який акцентує на важливості інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство через освіту та фізичну реабілітацію. Він підкреслює, що медико-реабілітаційна допомога та систематичні заняття адаптивним фізичним вихованням можуть суттєво покращити якість життя студентів з інвалідністю. Однак існуючі проблеми, такі як нестача ресурсів, відсутність адаптованих засобів навчання та байдужість суспільства, створюють бар'єри для реабілітації та соціалізації

осіб з інвалідністю, що вимагає змін на рівні суспільства та держави для забезпечення рівних можливостей [1, с. 52].

Розглядаючи думку автора, можна відмітити важливість дослідження проблем реабілітації осіб з інвалідністю, оскільки це дозволяє чітко визначити основні бар'єри, які заважають їх інтеграції в суспільство. Автор підкреслює, що фізична та медико-реабілітаційна допомога є ключовими аспектами для покращення якості життя осіб з інвалідністю. Важливою частиною цього процесу є також адаптивне фізичне виховання, яке сприяє не тільки фізичному відновленню, але й соціалізації таких осіб. Дослідження цих проблем дозволяє виявити дефіцит ресурсів, відсутність адаптованих засобів навчання та байдужість суспільства, що створює суттєві бар'єри на шляху до успішної реабілітації. Розгляд цих аспектів дає можливість зрозуміти, як важливо забезпечити рівні можливості для осіб з інвалідністю, а також вимагає зміни суспільного ставлення та вдосконалення державної політики в сфері реабілітації. Це дослідження має велике значення для формування більш інклюзивного середовища, де кожен має можливість реалізувати свій потенціал, незважаючи на обмеження.

Наступним слід розглянути нормативну базу де першочерговим розглянемо Закон України про реабілітацію осіб з інвалідністю [2], визначає основні принципи та інструменти для інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство, встановлюючи рамки для ефективної реабілітаційної системи, яка враховує індивідуальні потреби цих осіб. Важливо виділити ключові ознаки реабілітації, які визначають особливості цього процесу, який виділяє ряд ознак, а саме:

- стаття 5, яка виділяє безперервність та комплексність, забезпечуючи постійну підтримку особі з інвалідністю на всіх етапах відновлення. Це включає медичну, психологічну, соціальну та професійну допомогу, а також доступність реабілітаційних послуг, що відповідають потребам і можливостям осіб з інвалідністю.

- стаття 23 яка виділяє персоналізовану, з розробкою індивідуальної програми для кожної особи з інвалідністю. Це включає активну участь особи чи її законного представника у плануванні заходів та визначення методів, обсягів і термінів реабілітації, з подальшим контролем виконання програми відповідними органами.

- стаття 31 виділяє правозахисний аспект реабілітації, гарантуючи особам з інвалідністю низку прав, що забезпечують гідні умови для проходження реабілітаційного процесу. Серед цих прав — право на гуманне ставлення, вибір виду реабілітації, отримання інформації про права та обов'язки, а також право на конфіденційність і захист інтересів, включаючи можливість звернення до суду. Це забезпечує рівні можливості для участі в реабілітаційних заходах та дотримання етичних норм. Крім того, стаття передбачає безоплатне транспортне обслуговування для осіб з інвалідністю, що сприяє доступності реабілітаційних послуг.

- стаття 44 виділяє міжнародне співробітництво у сфері реабілітації, підкреслюючи його важливість для вирішення проблем, пов'язаних з реабілітацією осіб з інвалідністю. Співробітництво здійснюється через взаємодію центральних органів виконавчої влади, місцевих органів влади та громадських організацій осіб з інвалідністю, сприяючи реалізації державної політики з реабілітації з урахуванням міжнародних договорів, що затверджені Верховною Радою України.

- стаття 42 виділяє фінансову підтримку реабілітаційного процесу, акцентуючи увагу на тому, що фінансування реабілітаційних заходів здійснюється за рахунок різних джерел, зокрема державного та місцевих бюджетів, цільових страхових фондів, а також добровільних пожертвувань. Це забезпечує фінансову стабільність і доступність реабілітаційних послуг для осіб з інвалідністю. Щорічно при формуванні бюджету виділяються кошти на реалізацію індивідуальних програм реабілітації та функціонування реабілітаційних закладів.

- Стаття 45 виділяє відповідальність за порушення законодавства про реабілітацію, акцентуючи, що особи, які порушують норми в цій сфері, повинні нести відповідальність згідно з законом. Це забезпечує ефективне і справедливе застосування закону, гарантуючи, що всі учасники реабілітаційного процесу, включаючи державні органи та реабілітаційні установи, дотримуються встановлених норм і стандартів, що захищають права осіб з інвалідністю.

- стаття 37 виділяє соціальну реабілітацію, спрямовану на оптимізацію ставлення осіб з інвалідністю до своїх вад і їх становища в сім'ї та суспільстві. Важливими аспектами є навчання соціальних навичок, таких як особиста гігієна, самообслуговування, пересування і спілкування, а також адаптація побутових умов до потреб осіб з інвалідністю. Соціальна реабілітація включає педагогічну корекцію, розвиток навичок автономного проживання, безпечної поведінки та

захисту прав, що забезпечує умови для незалежного життя з підтримкою соціальних, медичних, юридичних та побутових послуг.

Наведений вище Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» створює чітку правову основу для забезпечення ефективної реабілітаційної системи, яка враховує індивідуальні потреби осіб з інвалідністю. Закон визначає ключові принципи реабілітації, включаючи безперервність і комплексність заходів, що забезпечують постійну підтримку осіб з інвалідністю на всіх етапах їхнього відновлення. Це включає медичну, психологічну, соціальну та професійну допомогу, що дозволяє створити умови для максимальної інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство. Визначення персоналізованих реабілітаційних програм, активна участь осіб з інвалідністю в плануванні їх реабілітації, а також гарантії правозахисного аспекту надають можливість кожній особі з інвалідністю отримати індивідуальну допомогу, що відповідає їхнім потребам. Це сприяє створенню інклюзивного середовища та рівних можливостей для реалізації їх прав. Особливу увагу заслуговує важливість міжнародного співробітництва в галузі реабілітації, що забезпечує обмін досвідом і кращими практиками, а також фінансова підтримка реабілітаційного процесу, що гарантує доступність послуг для осіб з інвалідністю. Усі ці норми закону мають на меті не лише створити рівні умови для осіб з інвалідністю, але й забезпечити їх активну участь у суспільному житті, що підвищує якість їх життя і сприяє їх соціальній інтеграції. Загалом, ці положення є основою для формування справедливого та інклюзивного суспільства, де кожен громадянин, незалежно від фізичних можливостей, має право на повноцінне життя та участь у всіх сферах діяльності.

Наступним слід розглянути Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [3] є важливим нормативно-правовим актом, що визначає правову основу для соціального захисту осіб з інвалідністю. Він охоплює питання реабілітації, працевлаштування, медичної допомоги та соціальних гарантій, створюючи умови для інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство та забезпечення рівних можливостей. Цей закон сприяє реалізації реабілітаційних програм і забезпечує доступ до необхідних засобів реабілітації, що має ключове значення для поліпшення якості життя осіб з інвалідністю, який виділяє наступні ознаки:

- стаття 24 виділяє трудову реабілітацію осіб з інвалідністю, підкреслюючи важливість надання права вибору місця роботи після навчання, що сприяє їх інтеграції в трудову діяльність. Вона також передбачає додаткові гарантії, зокрема компенсацію витрат на транспорт та супровід, що забезпечує доступність працевлаштування для осіб з обмеженими можливостями.

- стаття 26 виділяє адаптацію робочих місць та умов праці для осіб з інвалідністю, акцентуючи увагу на необхідності створення безпечних і здорових умов праці. Вона підкреслює важливість розумного пристосування робочих місць, що дозволяє особам з інвалідністю працювати на рівних умовах з іншими працівниками, включаючи адаптацію робочих місць, зміну робочих процесів та обладнання відповідно до потреб осіб з обмеженими фізичними можливостями.

- стаття 25 виділяє професійну реабілітацію, акцентуючи на тому, що для осіб з інвалідністю, які отримали її через трудове каліцтво або професійне захворювання, зберігаються умови для повернення до активної трудової діяльності. Вона гарантує професійну підготовку і перепідготовку, що дозволяє особам з інвалідністю набувати нових навичок або змінювати спеціальність відповідно до їх можливостей після інвалідності.

Розглянутий Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» визначає важливі напрямки для комплексної підтримки осіб з інвалідністю, охоплюючи як соціальні, так і трудові аспекти їх реабілітації. Закон сприяє створенню умов для інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство, забезпечуючи рівні можливості для їхнього працевлаштування та участі в економічному житті країни. Зокрема, важливими аспектами є підтримка осіб з інвалідністю у трудовій реабілітації, що надає їм можливість вибору роботи, що відповідає їхнім можливостям. Крім того, створення безпечних і комфортних умов праці є необхідною умовою для забезпечення рівноправної участі осіб з інвалідністю в трудовому процесі. Особливо важливою є також підтримка в процесі професійної підготовки та перепідготовки, що дозволяє особам з інвалідністю адаптуватися до змін у їх фізичних можливостях та повернутися до активної трудової діяльності. Ці заходи є основою для забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю, створюючи умови для їхньої економічної незалежності та соціальної інтеграції. Закон має вирішальне значення для поліпшення якості життя осіб з інвалідністю, забезпечуючи їм доступ до працевлаштування та відповідних умов праці.

Окремо важливо розглянути думки авторів щодо ознак реабілітації осіб з інвалідністю, оскільки їхні підходи допомагають чітко визначити ключові елементи цього процесу. Автори, які акцентують увагу на правовому, соціальному та професійному аспектах реабілітації, надають цінні наукові спостереження для вдосконалення механізмів підтримки осіб з інвалідністю.

А.П. Чапляк, О.П. Романів та Б.Я. Надь, підкреслюють зростаючу важливість психосоціальної реабілітації для осіб з обмеженими можливостями, що є ключовим елементом їх соціалізації та інтеграції в суспільство. Вони наголошують, що допомога в досягненні функціонального відновлення має починатися на ранніх етапах, що дозволяє досягти кращих результатів у довгостроковій перспективі. Порівняння з іншими країнами вказує на проблеми в Україні, зокрема на брак кваліфікованих кадрів і недостатню кількість ефективних реабілітаційних програм, що потребує вирішення для покращення процесу реабілітації осіб з обмеженими можливостями в Україні [4, с. 62].

Думка авторів підкреслює важливість психологічної реабілітації в процесі відновлення осіб з інвалідністю. Вони зазначають, що ефективна реабілітація повинна починатися до зникнення основних симптомів захворювання, надаючи підтримку на емоційному та психологічному рівні. Психологічна реабілітація сприяє подоланню стресу, депресії та соціальної ізоляції, допомагаючи особам з інвалідністю адаптуватися до нових умов життя та інтегруватися в суспільство. Такий підхід включає психотерапевтичні методи, консультування та розвиток стратегій подолання стресу, що дозволяє відновлювати психологічну стійкість та забезпечує соціальну інтеграцію осіб з інвалідністю.

Висновок. Розглянута вище проблематика дала зрозуміти, що вивчення ознак реабілітації осіб з інвалідністю є важливим для визначення ключових аспектів цього процесу, що допомагає покращити ефективність реабілітаційних програм і гарантувати рівні можливості для осіб з інвалідністю. Визначення основних ознак, таких як безперервність та комплексність реабілітаційних заходів, індивідуалізація реабілітаційних програм, правозахисний аспект, міжнародне співробітництво та фінансова підтримка, створює правову та організаційну основу для успішної реабілітації осіб з інвалідністю. Окремо важливо розглянути важливість психологічної реабілітації та її роль у процесі соціалізації та адаптації осіб з інвалідністю до нових умов життя.

Також можна визначити, що до ознак реабілітації осіб з інвалідністю, можна віднести наступні:

- безперервність та комплексність;
- персоналізовані реабілітаційні програми;
- правозахисний аспект;
- міжнародне співробітництво;
- відповідальність за порушення законодавства;
- соціальна реабілітація;
- трудова реабілітація;
- адаптація робочих місць та умов праці;
- професійна реабілітація;
- психологічна реабілітація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білер М. Проблеми освіти та реабілітації осіб з інвалідністю у вищих навчальних закладах. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/2846/1/10.pdf>.
2. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України № 2961-IV від 6 жовтня 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15/print>.
3. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України № 875-XII від 21 березня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12/print>.
4. Чапляк А.П., Романів О.П., Надь Б.Я. Психосоціальна реабілітація в психічно хворих осіб з інвалідністю. URL: <https://journals.uzhnu.uz.ua/index.php/health/article/view/616/755>.